

RECENZE

Sánchez Cordero J. A. (ed.). The 1970 UNESCO Convention. New Challenges. La convención de la UNESCO de 1970. Sus nuevos desafíos. México: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de investigaciones jurídicas. Serie Doctrina jurídica No. 675, 2013, 417 s.

Recenzovaná kolektivní monografie, kterou editoval a zároveň se na ní podílel autorsky významný mexický komparatista Jorge A. Sánchez Cordero, se zaměřila na Úmluvu o opatřeních k zákazu a zamezení nedovolenému dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků (Paříž, 4. 11. 1970). Tato úmluva, kterou je vázána již dlouhá léta i Česká republika,¹ si klade za cíl ochranu kulturních statků proti nebezpečí krádeže, tajných vykopávek a nezákonného vývozu ve světovém kontextu s tím, že ochrana kulturního dědictví může být účinná pouze tehdy, je-li organizována v národním i mezinárodním měřítku v úzké spolupráci mezi státy. Sice se uvádí, že do českého práva byl pojem „kulturního statku“ zaveden zákonem č. 101/2001 Sb., o navrácení nezákonně vyvezených kulturních statků,² kterým byla transponována evropská směrnice Rady č. 93/7 EHS o navrácení kulturních statků neoprávněně vyvezených z území členského státu, tento pojem však podrobně vymezuje právě již úmluva z r. 1970. Této úmluvě byla věnována konference *The Globalization of the Protection of Cultural Heritage. The 1970 Convention: New Challenges*, která se pod patronací UNESCO (Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu) a UNIDROIT (Mezinárodního ústavu pro sjednocení práva), IALS (Mezinárodního sdružení právních věd) a Ústavu pro výzkum práva Národní autonomní univerzity Mexika uskutečnila v Mexiko City v březnu 2013. Recenzovaná monografie představuje konečný výstup z konference, který podává čtenáři ucelený obraz s řadou inspirativních podnětů v této často opomíjené oblasti. Otázka ochrany kulturního dědictví nebyla dosud uspokojivě vyřešena, a přestože k nejvýraznějším případům drancování a nelegálního obchodování s kulturními statky dochází většinou mimo naše území, je tato otázka aktuální i pro Českou republiku. Je potřebné zdůraznit globální rozměr ochrany kulturního dědictví a společně se zamyslet nad možnostmi, jak tuto ochranu zefektivnit, ať již pomocí právní regulace, či alespoň *soft law*.

Kniha je vskutku mezinárodní, jak to také odpovídá zúčastněným organizátorům a autorům, kapitoly jsou většinou v angličtině, rovněž ve španělštině a několik i ve francouzštině. Autorkou úvodního příspěvku *Poner coto al tráfico ilícito de bienes culturales* (Zabránit nelegálnímu obchodování s kulturními statky) je Irina Bokova, generální ředitelka UNESCO. Kulturní statky nejsou obyčejným zbožím: zachovávají paměť aspirací jednotlivých národů a jejich identity. Bokova uvádí statistiky častých krádeží a drancování kulturních památek v Kambodži, na Blízkém a Středním východě, v Latinské Americe i v dalších oblastech. Je zajímavé, jak se vyvíjel ratifikační proces úmluvy, která je sice z r. 1970 (Československo k ní přistoupilo již v r. 1977), některé vyspělé státy ji však ratifikovaly mnohem později, např. Francie v r. 1997, UK a Japonsko v r. 2002, Německo v r. 2007 a Belgie a Nizozemí až v r. 2009; od r. 2000 k ní přistoupilo 30 smluvních států, což je pozitivní trend. Veřejné právo bylo doplněno Úmluvou UNIDROIT o ukradených nebo neoprávněně vyvezených kulturních statcích z r. 1995,

¹ Convention on the means of prohibiting and preventing the illicit import, export and transfer of ownership of cultural property, u nás publikována ve vyhlášce č. 15/1980 Sb. V současné době má 123 smluvních států.

² Důvodová zpráva k zákonu č. 2014/2002 Sb., o vývozu některých kulturních statků z celního území Evropských společenství.

kteřá je instrumentem soukromého práva vztahujícího se k mezinárodnímu obchodu s uměleckými díly. Iniciativy v tomto směru rozšiřuje i evropská směrnice 93/7 o navrácení kulturních statků neoprávněně vyvezených z území členského státu. Autorka připomíná, že přes tyto a další iniciativy je nelegální obchod s uměleckými díly stále temnou stránkou globalizace. Ukazuje se, že boj proti tomuto obchodování je politicky velmi delikátní otázkou. Zároveň nastoluje problémy ekonomické, právní a kulturní. Ne zcela jasné jsou vztahy mezi státy, archeology a osobami, které se podílejí na nelegálních vykopávkách: např. informace o nových objevech zčásti pocházejí i od hledačů pokladů. V závěru autorka uvádí, že cílem úmluvy nebylo zabraňovat oběhu kulturních statků: kulturní výměny jsou významné pro vzájemné poznání a porozumění, je však důležité, aby se tyto výměny uskutečňovaly dobrovolně a nebyly podřízeny anarchii černého trhu. Veškerá opatření, která probíhají pod záštitou UNESCO – evidence kulturních statků, posílení bezpečnosti muzeí a hlavních archeologických nalezišť a pomoc těm institucím, které chrání kulturní statky v terénu – vycházejí z toho, že kulturní dědictví je jednou ze záruk identity určitého národa, určitého místa, které se promítá do historie sdílené s jeho sousedy, je faktorem růstu a lidského vývoje. Autorka končí tím, že naše schopnost zdůrazňovat kulturní diverzitu mezi státy a v rámci každého z nich bude z velké míry záležet na našem respektování kulturního dědictví.

Druhým základním příspěvkem je kapitola *UNESCO, UNIDROIT y la restitución de bienes culturales* (UNESCO, UNIDROIT a navrácení kulturních statků), autorem je José Angelo Estrella Faria, generální tajemník UNIDROIT. Autor se zaměřuje zejména na spolupráci mezi UNESCO a UNIDROIT, která se začala rozvíjet v r. 1950. Poukazuje na to, že úmluva z r. 1970 je instrumentem mezinárodního práva veřejného, jejími destinatáři jsou smluvní státy a mechanismus navrácení kulturních statků je předvídan diplomatickou cestou (srov. čl. 7 úmluvy, obsahující závazky smluvních států). Široké formulace úmluvy neumožňují přímou použitelnost jejích ustanovení ve smluvních státech. Např. podle čl. 13 se členské státy³ této úmluvy zavazují, že zabrání všemi vhodnými prostředky takovým převodům vlastnictví kulturních statků, které směřují k usnadnění nedovoleného dovozu a vývozu těchto statků. To však neřeší otázky soukromého práva, které jsou zde podstatné. Autor uvádí jako příklad čl. 7 odst. b ii) povinnost státu podniknout příslušné kroky k nalezení a navrácení kulturního statku státu původu na jeho žádost za podmínky, že žádající stát zaplatí spravedlivou náhradu osobě, která získala tento statek v dobré víře, či osobě, která má na tento statek platný právní nárok. Úmluva neposkytuje žádné kritérium pro posouzení toho, co je dobrá víra a kdo je oprávněným držitelem. Na druhé straně vytvoření instrumentu jednotného zákona, založeného čistě na soukromém právu, se ukazuje v dnešním světě, kdy nedovolený obchod je organizován na vysoké úrovni, jako zcela neadekvátní. Je potřebné vytvořit určitou rovnováhu mezi dvěma základními postuláty: na jedné straně musí právo napomáhat legitimnímu vlastníkovu ke zpětnému získání věci, kterou pozbyl bez svého souhlasu, na straně druhé zákon zároveň poskytuje v zájmu zajištění právní jistoty určitou ochranu tomu, kdo věc získal v dobré víře od osoby, kterou považoval za legitimního vlastníka. Problémy tu nastoluje odlišný přístup *common law* a kontinentálního práva, kdy kontinentální právo poskytuje nabyvateli v dobré víře podstatně vyšší ochranu než *common law*. Naznačený problém zčásti řeší mezinárodní právo soukromé, které pro otázku posesorních a vlastnických žalob vychází z kolizní normy právního řádu místa polohy věci. Může se tak stát, že žalobci se podaří dosáhnout výhodnějšího výsledku v zahraničí ve srovnání s tím, čeho by dosáhl podle svého práva (případ *Kunstsammlung Weimar v. Elicofon*), zatímco v jiném případě, jako *Winkworth v. Christie*, měla aplikace zahraničního práva za následek, že vlastník byl zbaven práva, které by mu ustanovení jeho vlastního právního řádu přiznala. Tyto otázky se snaží řešit Úmluva UNIDROIT o ukradených nebo neoprávněně

³ Správně by mělo být nikoli „členské“, ale „smluvní“ státy. Vycházím z překladu úmluvy ve Sbírce zákonů.

vyvezených kulturních statcích z r. 1995, kterou lze chápat jako doplněk úmluvy z r. 1970. Úmluva poskytuje legitimnímu vlastníku nebo státu, z jehož území byl kulturní statek nezákonně vyvezen, přímý přístup k soudům všech smluvních států, jimž ukládá povinnost zajistit navrácení (čl. 3 odst. 1 úmluvy UNIDROIT). Úmluva se snaží řešit i další otázky, jako je vymezení dobré víry a odškodnění, porušování vývozních pravidel státu původu, aj. Čtyři základní principy, na nichž je úmluva postavena (povinnost navrácení, právo na odškodnění při efektivním prokázání dobré víry nabyvatele, stavení promlčení po dobu, po kterou vlastník nezná místo, kde se statek nachází, a uznání předpisů o omezení vývozu kulturních statků), ilustrují komplementárnost obou úmluv. Úmluva UNIDROIT vstoupila v platnost v r. 1998 a dnes má 33 smluvních států (v době psaní této recenze již 35 států – stav ke dni 17. 3. 2014), další státy recipovaly její ustanovení do svého práva, např. Švýcarsko.⁴ Autor uzavírá příspěvek opatrným optimismem, že postupně bude dosaženo právního povědomí o potřebě navracet nezákonně vyvezené kulturní statky jejich legitimním vlastníkům.

Zajímavým příspěvkem, jehož autorkou je Marie Cornu, ředitelka výzkumu CNRS (*Centre national de la recherche scientifique*), které je největším evropským výzkumným střediskem se sídlem ve Francii, a zároveň ředitelka *Centre de recherches sur la coopération juridique internationale*, je *La mise en oeuvre de la Convention UNESCO de 1970 en Europe* (Uplatňování úmluvy UNESCO z r. 1970 v Evropě). Autorka, známá svými publikacemi z oblasti kulturního práva a ochrany kulturního dědictví, se zaměřila na prevenci a boj proti nezákonnému transferu kulturních statků v rámci Evropské unie, které probíhají v úzké návaznosti na mezinárodní instrumenty, zejména úmluvu UNESCO a úmluvu UNIDROIT. Zajímavé je srovnání inkorporace ustanovení úmluvy UNESCO do národního práva jednotlivých členských států: některé státy přijaly zvláštní pravidla, jiné novelizovaly své dosavadní předpisy, zatímco další státy úmluvu pouze ratifikovaly bez navazujících opatření. S uplatňováním úmluvy v praxi tak vznikají určité problémy. Autorka poukazuje předně na rozdílné definice kulturních statků a kontroly jejich přemísťování, další rozdíly jsou spatřovány v pojmu dobré víry, odborné péče, v trestněprávních režimech, různě formulovaných kompetencích a nedostatku spolupráce. Dále zmiňuje technické překážky, zejména rozdílné databáze a inventarizace. Bohužel jsem v tomto příspěvku postrádala konkrétní údaje týkající se jednotlivých členských států, které by jistě byly zajímavým srovnáním.

Z dalších kapitol bych chtěla upozornit na příspěvek *The 1970 UNESCO Convention: Insights, Circumstances, and Outlooks*, jehož autorem je známý americký komparatista James Nafziger. Autor poukazuje na přednosti úmluvy, zejména na závazky, které úmluva ukládá smluvním státům, a na její modelový charakter, ale i na určité nedostatky, jako je příliš široký záběr alternativ pro mezinárodní spolupráci států a možnost smluvních států zaměřit se pouze na provedení těch ustanovení, která jim vyhovují, nebo někdy nejasné formulace jednotlivých ustanovení, např. termín „muzeum“ v čl. 7. Problémem je také tzv. *escape language* – např. čl. 7 ukládá státům „...učinit potřebná opatření v souladu se svým národním zákonodárstvím“. Nebo podle čl. 8 se státy zavazují „postihovat sankcemi“ osobu odpovědnou za porušení uvedených zákazů – je otázkou, co znamená výraz „postihovat sankcemi“. Dalším nedostatkem jsou určité mezery úpravy, ty řeší úmluva UNIDROIT, která by ale vyžadovala více smluvních států. Autor poukazuje na význam *soft law*, příkladem je iniciativa *International Law Association*⁵ a etické kodexy, např. Kodex profesionální etiky muzeí z r. 2004, přijatý *International Council of Museums*. Autor však nedoporučuje komplexní revizi úmluvy z r. 1970, neboť ta by mohla ohrozit celý režim úmluvy.

⁴ Česká republika, na rozdíl od Slovenska, není smluvním státem.

⁵ Srov. Principy spolupráce při vzájemné ochraně a transferu kulturního materiálu, ILA, *Report of the Seventy-Second Conference 2006*.

Edouard Planche, specialista na právní ochranu kulturních statků, který v rámci UNESCO odpovídá za implementaci úmluvy z r. 1970, je autorem kapitoly *L'UNESCO et la Protection du Patrimoine Culturel: Défis et Perspectives de la Convention de 1970* (UNESCO a ochrana kulturního dědictví: výzvy a perspektivy úmluvy z r. 1970). Jeho pohled na úmluvu je dost kritický: z dnešního pohledu by úmluva, která dosáhla významného počtu ratifikací, vyžadovala určité revize. Bylo by např. vhodné rozlišit pouhá doporučení smluvními státy od normativního textu, lze uvažovat o dodatkovém instrumentu k úmluvě, lze se inspirovat jinými úmluvami v oblasti kulturního dědictví, např. Haagskou úmluvou z r. 1954 o ochraně kulturních statků v případě ozbrojeného konfliktu a jejími mechanismy. Úmluva postrádá vlastní mechanismy revize – autor doporučuje zejména vytvoření systému formálních řídicích orgánů, které by zefektivnily uplatňování úmluvy v praxi.

Nelze ponechat stranou příspěvek *The Evolving Landscape of Mexican Cultural Heritage*, jehož autorem je již zmíněný mexický komparatista Jorge Sánchez Cordero. Autor předně zdůrazňuje potřebu rozlišení hmotného a nehmotného kulturního dědictví a jejich *rationae materiae* a uvádí specifické problémy ochrany ve federálním státě včetně institucionálního zabezpečení. Autor kriticky poukazuje na to, že národní model ochrany kulturního dědictví se vyčerpá a že je potřebné usilovat o model multilaterální, který lépe odpovídá současné době. Uzavírá tím, že výzkum, navrácení a podpora kulturního dědictví by měly směřovat k obnovení historické věrohodnosti, politika kulturního dědictví musí přistupovat k oběma aspektům, tedy k sociálně ekonomické infrastruktuře, která výrazně ovlivňuje lidské hodnoty, a ke kulturním faktorům, které mají zásadní význam pro dnešní rozvrstvení společnosti, velmi citlivě.

Profesor soukromého a srovnávacího práva a vědecký ředitel Mezinárodního sdružení právních věd Mauro Bussani uzavírá knihu souhrnnou zprávou *The (Legal) Culture of Cultural Property*, která předně vymezuje pojem kulturní statek a jeho jednotlivé prvky, tak jak se objevily v některých příspěvcích. Dále se zaměřuje na mnohostrannost, kterou přenášejí na kulturní dědictví výrobci, uživatelé a obchodníci. Připomíná článek Merrymana (*Two Ways of Thinking About Cultural Property*), podle něhož existují země, které jsou zdrojem kulturních statků, ale často mají samy omezené finanční zdroje, a země, které jsou hlavně bohaté, ač tolik kulturního dědictví samy nemají a snaží se kulturní statky získat. Mezi těmito dvěma kategoriemi existují značné překryvy. Všimá si toho, že řada států od šedesátých let výrazně změnila svůj postoj k ochraně kulturního dědictví, možnosti ochrany ve smyslu obou hlavních úmluv však stále zůstávají limitovány. Úmluvě z r. 1970 se podařilo úspěšně proniknout do sféry regulace, kam se do té doby právo nedostalo, a svět se naznačenými otázkami zabývá vážněji než dříve. Autor uzavírá, že pokud je naším problémem ochrana kulturních statků, část řešení je rozšíření právní kultury „kulturního statku“. A bez úmluvy UNESCO by i jen tato část řešení byla stěžejí představitelná.

Recenzovaná publikace má vysokou odbornou úroveň, myslím, že pro řadu našich čtenářů otevírá nový pohled na oblast, která stojí prozatím spíše na okraji zájmu českých právníků, minimálně se o ní příliš nepublikuje. Otázky kulturního dědictví a jeho ochrany bychom však neměli podceňovat a toto je určité téma, kterému by se měla blíže věnovat i česká nauka. A kde jinde začít, než u mezinárodního práva veřejného i soukromého, protože tato oblast skutečně vyžaduje nikoli individuální, ale koordinovaný postup mezinárodního společenství.

Pokud mám dobré informace, kniha, která vyšla nedávno – na přelomu minulého a tohoto roku, je již zcela rozebrána a připravuje se její dotisk.

prof. JUDr. Monika Pauknerová, CSc., DSc.
Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze